

A „DEBRECENI DONGÓ”
Fejezet a debreceni élclapirodalom történetéből
Gellér Ferencné

A sajtótörténet tanúsága szerint a múlt század közepe, vége felé és e század elején fellendült az élclapirodalom. Az országos jelenséggel egy időben Debrecenben is több kisebb-nagyobb vállalkozás született. Tudunk egy-két számot, ill. néhány hónapot megélt lapról, s ismerünk 15 éven keresztül hadakozó szatirikus lapot.

A mintegy 18 élclap feldolgozása a korabeli Debrecen politikai, társadalmi és gazdasági viszonyainak, helyzetének, szereplőinek olyan korképét adhatja, amire más mód nemigen kínálkozik. A jelen dolgozat a debreceni élclapirodalom-történet közel-múltját választotta témájául.

1953. július 26-án jelent meg a „Debreceni Dongó” c. vicclap, amely a debreceni élclapirodalom-történetben az ötödik „Dongó”.¹

A Dongó névnek hagyománya volt Debrecenben. Ismerték mint újságot, és élt egy régi dal, amely nemzedékeken át a humoros dac kifejezője volt.

„Debreczenben kidobolták, / Hogy a Dongót ne árulják! / Diri, diri Dongó,
/ Nem lenne az így jó.”²

A másik változat szerint: „Debreczenben kidobolták — / Hogy a Dongót ne da-
lolják / Csak azért is Dongó, / Diri Diri Dongó!”³

1 A Dongók könyvészeti leírásai időrendben:

1.1 Repülő lap. Db. 1861. I. 1.—1861. IX. Hetenként. Sz.: „dongja: Mészáros” (Károly) K.: „szélnék ereszti: Telegdi” (Kovách Lajos). Ny.: Okolicsányi és Társa ny. 8. r. (Lelőhely: OSZK)

1.2 Repülő lap. A debreceni országos dalár-ünnepély alkalmára. Db. 1882. VIII. 18. (Egyetlen alkalmi szám.) Sz.: Szabolcsi és Karczag. K. Ny.: Kutasi Imre. 4. r. (Lelőhely: OSZK)

1.3 Db. 1887. I. 1.—1887. március. Kéthetenként. Sz.: Gili Balázs (Gáspár Imre). K. Ny.: Kutasi Imre. 4. r. (Lelőhely: OSZK)

1.4 1900. I. 7.—1915. V. 30. Hetenként. Sz.: „Diri Dongó” (Székely Imre), 1900. II. 25. Székely Imre. K.: Székely Imre. Ny.: Hoffmann — Kronovitz ny., 1906. III. 25. „Debreceni Reggeli Újság” ny., 1915. IV. 4. — Székely Imre ny. 4. r. (Lelőhely: DEK)

1.5 Debreceni Dongó. Db. 1953. VII. 26.—1954. VII. 3. Kéthetenként. Sz.: Obersovszky Gyula. K.: HBM Tcs. Versenybizottsága. Ny.: Alföldi ny.; 1954. ápr. 24. — Szabadság ny. 4. r. és ívrét. (Lelőhely: DRK)

2 Botond (Erdélyi Gyula): Élclapok = Magyar Szemle, 1892. 43. sz. okt. 23. 511. p.

3 A szövegváltozatot közli Pálfy József: A debreceni élclapirodalom története c. kéziratban. Db. 1963. DEK Kézirattár Ms 11/8.

„Csak azért is Dongó” a címe az 1900-ban meginduló Székely Imre-féle Dongó vezérversének⁴, amelynek irodalomtörténeti érdekessége, hogy „részben” Ady a szerzője.⁵

Amit a Debreceni Dongó-ról formailag tudni lehet

A fejlécen a hosszú tollheggyel, mint dárdával „szurkáló” Dongó látható. A lába alatt papírtekercs, amelynek szöveges üzenete semmi kétséget nem hagy afelől, hogy mi a célja e „munkára” kész kicsi rovarnak. A programvers így szól: „Munkaközben szundikálni nem jó. // Felébreszt a DEBRECENI DONGÓ! // Hideg vízzel se locsolgasd magad, // Ez a szúrás attól le nem lohad. // Szaporán állj a munkának, // „Dongók” akkor nem szúráltnak.”⁶

A kéthetenként megjelenő lap első három füzetének kiadója a Hajdú-Bihar Megyei Pártbizottság, felelős kiadója Győri Gáspár. A 4. számtól a kiadó a Hajdú-Bihar Megyei Tanács versenybizottsága, a kiadásért felelős Bartha János, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács V. B. alelnöke. Huszonegy számig az Alföldi Nyomdában ké-

4 A verset teljes terjedelmében itt közöljük; megj.: Dongó. 1900. 1. sz. jan. 7. Közli: i. m. Pályf és Kardos László: Ady Endre és Benedek János közös verse c. írásában, l. a DFU. 30. évf. 1932. 235. sz. okt. 16. 6. p.

„Csak azért is Dongó”

Hej Debreczen, Debreczen,
Te szép, büszke város.
Hozzad sem volt ám a sors
Nagyon igazságos!...
Régi híred, érdemed
Pusztul kivészöbe,
Epigonok kísérik
Ki a temetőbe...
A régi nagyokból
Alig van hírmondó,
Elmúlt jelszavad:
„Csak azért is Dongó!”...

A ki igazán beszél,
A fejét törik be,
Az boldogul manapság,
Ki ott van a klikkbe,
Gondolkozni nem szabad,
De beszélni úgy se,
Felfordult itt a világ,
Bolond, Isten ugye!...
Elmúlt itt a jókedv,
A régi csapongó,
Nincs a ki dalolja;
„Csak azért is Dongó!”...

Hol a régi hajdu-vér?
Városát ellepték —
Mamelukok, stréberek
Kótyonfitty levették.
Felfordult itt a világ,
Nem úgy van, mint régen,
Mintha nem is az a nap
Sütne már az égen.
Szegényedünk egyre,
Nő pótagó, kontó,
Nincs aki kiáltsa:
„Csak azért is Dongó!”...

Benne vagyunk könyökig,
Pótagóba, bajba;
Ha nagy a nyomoruság:
Ne vessünk jót rajta.
Hála Isten: hogy szabad
Kacagni magunkon,
S csipni egyet, ki teher
S csak baj a nyakunkon,
Hadd fájjon a fejük,
Az az üres, kongó,
Ugy lesz majd, mint régen:
„Csak azért is Dongó!”...

5 I. m. Kardos.

A vers születésének körülményeit Székely Imre elbeszélése nyomán jegyezte fel Kardos László. Székely újságíró volt, az ő lapja volt a leghosszabb életű Dongó, amely 1900 és 1915 között jelent meg. Székely 1899-ben együtt újságíróskodott Adyval, s már ekkor tervezte egy élcslap kiadását. Nehezen ment a lapindítás, amin Ady gyakorta gúnyolódott. Ady 1899 végén Nagyváradra került. 1900. január első napjaiban itt találkoztak, s Székely kérésére Ady a Royal kávéházban írta meg a Dongó beköszöntő versét. Hazafelé jövet azonban néhány flekket elveszített. Hogy közölhetővé váljon, Benedek János, aki Debrecenben ügyvéd volt, verselt és a „Debreczen” főszerkesztője volt, „pótolta” a hiányzó 4. (de lehet, hogy a 3. és 4.) versszakot.

6 Legnagyobb sajnálatunkra technikai és terjedelmi okoknál fogva sem a fejléc sem a karikatúrák egyike sem kerülhetett közlésre.

szült, a 22-től a 27-ig a Szabadság Lapnyomda állította elő. A nyomda felelős vezetői Bernáth László (1—8. sz.); Patai István (9. sz.) és Virányi Zoltán (10—27. sz.) voltak. Az egyes számok számonként újrakezdődő lapszámozással követik egymást. Az első 8 „fullánk” mérete negyedré, majd ívrét formátumú. A 9. füzetől már „fullánk” je-
lölést találhatunk.

Több színnyomással készült. A piros, a zöld, a kék, a barna és fekete változatos együttes előfordulásai a valódi dongó sávós színeit idézi fel.

Előfizetést nem vezettek be, számonként lehetett megvásárolni. Az első szám ára 20 fillér volt, a másodiktól a hetedikig 30 fillér, majd a 8. számtól 50 fillér. A szerkesztőség a Vörös Hadsereg útja 28. sz. alatt volt. Felelős szerkesztője Obersovszky Gyula újságíró volt. A szerkesztőség tagjai: Pálffy József újságíró, a Szerzői Jogvédő Iroda körzetvezetője; Béber László újságíró, aki az időben a Megyei Könyvtár helyettes vezetője; Taar Ferenc író, akkor népművelési előadó; Fábrián Sándor újságíró és Fülöp György karikaturista, mindketten a Néplap munkatársai; továbbá Marjai Márton és még több alkalmi munkatárs. Rajzolóik voltak: Várkonyi Károly, Mata János, Flash Dezső és Altorjay Alfréd.

Rovatai

Közkedvelt volt „Az olvasók zümmögik” rovat.⁷ Itt kapnak teret az olvasók aktuális zsörtölődései, üzenetei és kérdései. A „Dongó” biztatja is az olvasókat, „... hogy minden »szúrásra« alkalmas adatot és anyagot küldjenek be a »Debreceni Dongó« szerkesztőségi kaptárába. Ígérjük, hogy fullánk (sic!) lesz belőle.”

Az emberek gyakran várták problémáik megoldását a „Dongó”-tól, vagyis attól a nyilvánosságtól, amit a „Dongó” biztosított. Valószínűleg nem is eredménytelenül. Olvashatunk arról pl., hogy egy „sértett” megkísérelte összevásárolni a Dongó összes számait; egy karikatúra pedig azt a jellemző helyzetet ábrázolja, amint a „Dongó” látogatását előkészítve lekötözik az illetékes személyt és gondosan betömik a száját.

Népszerűségét néhány vicc is igazolja, pl.: „(Árukapcsolás?) — Minden Dongót eladtam! — Én meg a Dongóval minden más újságot.”

Utalhatunk a „Dongó” és a „Bürokrata” közti változó erőviszonyokat illusztráló képre, amelyen egy hatalmas termetű Bürokrata a lap első számának megjelenését követően még lekicsinylően nyilatkozik: „Mit akar ez a mitugrász?”; de a 25. „fullánk” idejére már a kicsire zsugorodott Bürokrata fölé magasodva a Dongó har-
sog így: „Lesz maga még kisebb fiú is!”

Ennek a rovatnak az írásai olvasói levelek, aláírással vagy anélkül. Az elhangzó panaszok mindennapos gondokról vallanak, pl.: sok a szemét a városban, az üzemi étkezde piszkos és a koszt ehetetlen. Szólnak az ittasságról, a hatalommal való vissza-
élésről, a szervezetlen munkáról, az orvosi ellátás rossz feltételeiről és szót emelnek a vezető állásúak családi összefonódásai és praktikái ellen. A Dongó által felvállalt pa-
naszok közül lássunk itt egyet, amely aktualitását csak napjainkban veszítette el: „Könyvkiadó vállalatot Debrecennek” — hirdeti a cím, s a képen a „Hajdú rigmusok” és a „Tiszántúli antológia” lapjai verik a Népművelési Minisztérium Kiadói Tanácsá-
nak ajtaját, ahonnan egy szájtáti lektor kicsodálkozik. Szöveg: „Verjük meg az ajtót elvtárs! / Nem elég a kopogtatás. / Vagy alusznak, vagy nem hallják, / Vagy talán nem

⁷ A rovat a 2. számban jelentkezett először, s a 4. számtól valamennyiben megtalálható.

is akarják. — De egy lektor meghallotta / És az orrát ki is dugta, / Azt dünnyögte: Mi nem kéne, / Kendteknek ott Debrecenbe!”⁸

Másik rovata a „Karikás”, amely a hibát elkövető egyéneken vág végig, gúnyosan.⁹

Tanács titkár, ÜB-elnök és párttitkár; igazgatók, tsz-elnökök és gépállomásvezetők stb. mellett és felett suhint el a „pásztor szerszám”, legtöbbször nevével nevezve a kipellengérezettet, és az általuk elkövetett hanyagságokat.

A 11. számban „Új Dongó-nóta” születik,¹⁰ a gyilkos élű dárdát ezúttal a Títász-ba merítve. A két kritikus rovat általában egymás mellett a 4. oldalon található, mintha az olvasói zsörtölődésekre egy-egy jól irányzott ostorcsapás lenne a válasz. Erőteljes hangját példázza a „Dongótörvény”: „A dongó társadalomnak szigorú, öröklött és főként igazságos törvényeik vannak a herékkel szemben: Kipusztítják őket! A Dongó azt javasolja, hogy alkalmazzuk mi is ezt a törvényt. Hajlandó segíteni, mint szakértő.”

Szellemes ötlet szülte az újságon belüli újság: „Az én Újságom. Első és (nem is olyan) utolsó szám.” (5. szám) Bár megfelelő éllel ábrázolja a bírálat „fojtogatását”, hírei, rovatai, viccei valójában pozitív propagandát szolgálnak. Pl. a „százasok olvasása” a legjobb olvasmány tervkölcshúzás után; vagy a gyászkeretben megjelenő hír a „három hónapos korában kimúlt Sorbanállás temetéséről”: „mindennap az áruval telt üzletekben”. S a „gyászoló család” tagjainak beszélőneveivel — „Reakci Jóska — Elégedett Lenke — Destruk Tivadar — Szoc Demeter” — fokozza a humoros hatást.

Rejtvények a 11. számtól kapnak helyet, s a 19. számtól a 24. számig „gyermekszáj” viccekkel jelentkeznek a „Csak 18 éven aluliaknak” rovat.

A „Dongó Színpad” a 8. számban bukkan fel első ízben. „Ebben a rovatban a

8 Debreceni Dongó (a továbbiakban: D. D.) 1954. 24. sz. máj. 22. 3. p.

9 Ez a rovat az elsőtől a 21. számig folyamatosan, majd a 25. számban található.

10 D. D. 1953. 11. sz. nov. 22. 4. p.

„Új Dongó-nóta”

A TITÁSZ levélben utasította vissza a dolgozók jogos bírálatát. Ezért az ősi Dongó-nóta most így szól:

TITÁSZéknál kidobolták
Hogy a Dongót ne dalolják.
Csakazértis Dongó!
Dere, dura, duda, Dongó!

A főnökség két hét alatt
Összehordott hetet-havat —
Csakazértis Dongó!

Baj lesz annál, akit nem lel
Az óraolvasó ember! —
Csakazértis Dongó!

Kikapcsoltat ott a TITÁSZ,
Senkivel nem kukoricáz —
Csakazértis Dongó!

Városszerte máris adott
Ízelítő gyakorlatot —
Csakazértis Dongó!

Bár a világ összedüljön!
De mindenki otthon üljön —
Csakazértis Dongó!

A TITÁSZ-írásban az áll,
Hogy ő már így „aktivizál”
Csakazértis Dongó!

Hej! A bőr itt rinocéros!
Dongó-füllánk légy acélos!
Csakazértis Dongó!
Dere, dura, duda, Dongó!

Sztaniszlavszkij Munkásstúdió keretén belül alakult Dongó Színpad műsorszámáiból közlünk szemelvényeket.¹¹

A Dongó Színpad öntevékeny, szatirikus együttes volt. Alapítói voltak: Pálffy József, Pálffy István, Heller József, Tóth Sándor és Molnár Gábor. A színpad működése 1954. februártól — az első hivatalos fellépéstől — 1965. január 1-jén történt megszűnéséig tartott.¹² Fokozódó népszerűségét jelzi az alábbi közlemény: „Ez az a gombostű, amelyet nehéz leejteni vasárnap délutánoként a járási Kultúrházban a »Dongó Színpad« előadásain, a zsúfolt nézőtéren... Gombostűvel sem lehet jobban pukasztani egyébként, mint ahogyan a nézők pukkadoznak a nevetéstől.”¹³

S az első jubileum idején komoly sikerekről olvashatunk: „A Dongó Színpad három hónap alatt 50 előadásban nevette meg a debreceni közönséget... Dísztáviratban üdvözölte a Dongó Színpadot a lakáshivatal, a KIK, az SZTK, a MÁV, a Patyolat, a Villamosvasút és a többi »társ szerző« vállalat, hivatal és intézmény. Ők adják ti. az anyagot a Dongó Színpadnak! Az öttagú együttes létszáma nő. Még pedig nő-taggal nő!...”¹⁴

Karikatúrái

Vicclapról lévén szó, részletesen szemügyre kell vennünk a gúnyrajzokat és illusztrált vicceket, valamint a hozzájuk tartozó szövegeket és egyéb szöveges karikatúrákat.

A címodalok karikatúráinak döntő többsége társadalmi karikatúra. Kaján Tibor megfogalmazása szerint¹⁵ ebbe a kategóriába tartoznak: a közvélemény hangja, a rejtett összefüggések vizsgálata, a gazdasági ügyek, a demokratikus sérelmek, a megrögzött szokások stb. Esetünkben gyakoriak (az arányokat is jelző sorrendben) az évfordulókhoz kapcsolódó ábrázolások, a képsorozatok; a furcsaságokat, különös helyzeteket felmutató karikatúrák; s csak ezek után következnek, igen kis számban a politikai, a vezércikk- és riportkarikatúrák. A 27 címodalból 24 belpolitikai témájú, s mindössze három számítható a világpolitika, a nemzetközi kérdések tárgykörébe.

A belpolitikai tárgykör kiemelkedő motívumai: a munka és a negatív társadalmi

11 A megjelenés sorrendjében: D. D. 1953. 8. sz. okt. 10.: Ahol legfőbb érték az ember; — uo. 9. sz. okt. 24.: Nem magánügy — tafi — (=Taár Ferenc); — uo. 10. sz. nov. 7.: Spórol a menyasszony (—bor.) (=Barna Tibor); — uo. 11. sz. nov. 22.: Csokonai: Szerelem dal a csikóbőrös kulacshoz; — uo. 12. sz. dec. 5.: Most már tudjuk —TAFI— (=Taár Ferenc); — uo. 13. sz. dec. 19.: Gyökeres fordulat — TAFI— (=Taár Ferenc); — uo. 1954. 15. sz. jan. 16.: Az egyszeri kultúrfelelős —piláf— (=Pálffy József); — uo. 16. sz. jan. 30.: „Szellemes születésnap” (piláf—hej) = Pálffy József—Heller József); — uo. 17. sz. febr. 13.: A téma körül; — uo. 18. sz. febr. 27.: A típuszék; — uo. 20. sz. márc. 27.: Igazságos osztozás; — uo. 23. sz. máj. 28.: A porcelánnadrág; — uo. 24. sz. máj. 22.: Szellemidézés; — uo. 25. sz. jún. 4.: Adjuk be a tojást; — uo. 27. sz. júl. 3.: Szóda van?

Az aláírásként használt betűjelek, monogramok, anagramok és szignatúrák feloldásában és azonosításában Marjai Márton, Obersovszky Gyula és Fülöp György voltak segítségemre. Ezúton is köszönetem fejezem ki.

12 1967-ben Molnár Gábor újból felélesztette a színpadot. Erről ld. B(ényei) J(ózsef): Újra szúr a Dongó = H.-B. Napló. 25. 1968. 12. sz. jan. 16. 4. p. és (if)Bényei József): Téli találat. Új Dongóműsor = uo. 23. sz. jan. 28. 6. p.

Megjegyzés: Bényei a Dongó Színpad alakulását 1953. Szilveszterre teszi, amit a D. D. 1953. okt. 10-i közlése alapján korábban, szeptember—októberre datálhatunk.

13 D. D. 1954. 20. sz. márc. 27. 2. p.

14 Uo. 1954. 22. sz. ápr. 24. 2. p.

15 Kaján Tibor: A karikatúrista: alkalmazhatatlan grafikus = Jel, kép. 3. évf. 1982. 2. sz. 97—101. p.

jelenségek s az ünnepekkel, a szokásokkal, a szórakozással kapcsolatos ábrázolások, amelyek 60%-a karikírozott.

Az újság valamennyi karikatúráját figyelembe véve téma, motívum és műfaj szerint, arra az eredményre jutottunk, hogy az összkarikatúrák 40%-ában fordul elő a munka motívuma. A negatív társadalmi jelenségeket felvillantó karikatúrák (lógás, hanyagság, bürokrácia stb.) aránya kb. 20%; s mintegy 12 motívumféleség alkotja a fennmaradó 40%-ot.

A témák többsége a társadalmi —, a riport és a szórakoztató karikatúra műfajban jelentkeznek leginkább. Míg a munkaábrázolások csak részben karikírozottak (inkább realiztikus, vagy idealisztikus felfogásban készültek), addig a negatív jelenségeknek természetszerűen ez a kizárólagos megjelenési formájuk.

A motívumokat vizsgálva szembeötlő, hogy mennyire nagy számban jelentkeznek a társadalmi bajok, kellemetlenségek, nyűgök. Mondhatnánk, ez a vicclap dolga. Vagyis olyasmiket kell szóvá tennie, amit az emberek is szóvá tesznek, nap mint nap. Azonban maga a téma, s a megformálás módja és eszköztára akkor, 1953-ban újszerű és bátor volt.

Első pillantásra úgy tűnik, hogy kizárólag az 50-es évek közhelyei fogalmazódnak meg szövegben és képen: „hogyha az emberek vidámak, jobban halad a munka”. Ezt látszik igazolni az induló számok versenyhíradója, a versenyfelhívások, a begyűjtési akciók, a tsz-mozgalom eredményei, vagy az olyan országos események, mint a tsz-kongresszus, a begyűjtési rendelet módosítása, ill. az MDP III. kongresszusának realiztikus ábrázolásai.

A kép és a szöveg ekkor még egymás kiegészítői, a rajz arról szól, amiről olvashatunk is. A rajzoló a szövegesen is megfogalmazott közismert dologra történő utalást tartotta feladatának.

Az emberábrázolásban gyakoriak a pozitív hősök, a sztahanovisták megjelenítése: örömtől sugárzó büszke tekintettel, integető, kalaplengető kezekkel, könnyed testtartással, érzékeltetve így a munka és az élet mámorító hatását.

Ehhez társulnak a békét és bőséget sugalló *falusi életképek* a mosolygó traktorokkal, takaros traktorista lányokkal, vidáman táncoló állatokkal és a minden oldalon „emelkedő” diadalkapukkal.

A „rossz”, a megvetendő és elpusztítandó bűnök egyike kétségtelenül a *kulák*. Megformálásában a hatalmas fej, a zsírosan szétfolyó arc, a kicsi test, alig lábakkal, az óriási has és az erőszakos mozdulatot indító kéz ellenszenves érzélem kiváltója.

Az embert körülvevő *tárgyak* és *állatok* azonban kibeszélnék a képből és firtognak, fricskáznak, sugdolóznak, ravaszkodnak... de a pozitív eszme szolgálatában, ha kell, gazdáikkal is szembeszállva.

Az állatokkal szólni az emberekről, az őket körülvevő világról, ősi hagyomány, régi szépirói lelemény. Gondoljunk La Fontaine állatmeséire, azok jellemformáló szándékára. „Megjelenítem az állatokat, hogy taníthassam az embereket...” — vallotta a költő. Az állatmesék derűje, okossága és praktikus tanulságai a Debreceni Dongó képi tomácsolásában is kifejezést nyernek.

Néhány karikatúráról kiemelten is szólnunk kell, mert ezekben tetten érhető a műfaj fejlődésének csomópontjai, s a tökéletesedő technikában az élesedő társadalomkritikai mondanivaló.

A képriport első megnyilvánulásai a „Dongó látogatásai” az Orvosi Műszergyárban, a Téglagyárban, a Göcs-ben. A hangsúly a szövegen van, az ábrázolás a mondani-való kísérője, sajnos az apró betűs szedés miatt sokszor olvashatatlanul. A képek többnyire kicsik, zsúfoltak és jellegtelenek.

Rendkívül mulatságos a *„Segítség, szurkálnak!”* c. rajzszorozat. A 9 képi infor-

máció lényegében egy alárendelt összetett mondat ábrázolása.¹⁶ Az egyes képek közötti várakozás, feszültség a mondat végéig nőttön nő, amely a sor végén — a tettes leleplezésére teljes fegyverzetében megjelenő Dongó révén — mosolyt fakasztóan nyer feloldást.

A „FÜL” készítette „*Kilépők arcképcsarnoka*”¹⁷ főszereplője az emberi arc. Az egyes kockák néhány alapemócióra szűkített szituációt jelenítenek meg, amelyekben azonnal felismerhetők: a ravasz, a komótos, a számító, az erőszakos, a bárgyú, a céltudatos, ill. a dologkerülő paraszt típusainak figurái. A karikírozást egy lógó orr, vicsorgó fogsor, villogó szempár, bajusz, szájbán ferdülő pipa, ill. a fejre húzott kalap formája, állása fejezi ki.

*Kitűnő a 10. sz. karikatúrája.*¹⁸ A november 7-én vörösen megjelenő címlapon egy kórterem látható, előtte gondterhelt látogatókkal (Churchill, De Gaulle, Adenauer, Dulles, De Gasperi, Be-Ne-Lux), velük szemben a főorvos (Eisenhauer), kezében naptár, amelyen jól látható a 7-es szám. Az ajtón kórlap: a beteg neve: „Kapitalizmus”, kórisme: „végelgyengülés”. A szöveg: „— Hogy van a betegünk? — a főorvos — Rosszul. Képzeld, a figyelmetlen ápolónő bennhagyta a naptárat!... Ma van az első gutaütésének évfordulója...”

A külpolitikai témák hangneme általában hetyke, amely abból a „biztos” tudatból táplálkozik, hogy az igazság a „mi” oldalunkon van. Pl. „Fegyverszünet Koreában.”¹⁹ De az is előfordul, hogy a napi teendő kap (kül)politikai töltést: „Ocsmány kolorádóbogár / Krumpfli földön pusztítva jár. / Hátán csikos takarója / Amerika lobogója. / Tehetetlen mohó féreg, / Jelentsd, ha földedre téved!”²⁰

A Dongó igazi kalandorozata a „*Diri Dongó kalangjai*”, amely a 16. számtól kezdődik és tart a 23. számig, nyolc epizódban elbeszélve.²¹ A címfejről ekkor eltűnik kedves alakja, helyette tábla jelzi: „Kiszálláson vagyok”; „A Városi Tanácsnál vagyok! / Mit tudom én, mikor jövök.” A sorozat 3. részénél a szélvihar elől a vagongyár kéményébe kétségbeesetten kapaszkodó Dongó látható, jelezve így megpróbáltatásainak újabb állomását. Megkapjuk üdvözlő lapját a jövőből a következő részben, s a „sóhajok” által röpitett „csodás utakon” az akkori valóság tucatnyi fonáságát látatja velünk „felülről”. Kedves epizód az újság 50 éves fennállásának ünneplése a „Dongó-palotában”, mikor is a dolgok egy hatalmas — „20 000. jubileumi fullánk” felirattal díszített — tortát vesznek körül.

A sorozat a 20. számtól a 3. oldalon jelentkezik. Hogy valójában presztízsveszteségről van-e szó, vagy csupán a véletlen műve, nem tudjuk. Azt azonban érzékeljük, hogy a jövőben és a múltban játszódó történetek továbbra is hevesen jelenidejű mondanivalója mára kissé erőtlennek tűnik. A rajzok ötletessége, szellemessége, technikai megoldásai, egyszerűen *a képi formanyelv viszont minden eddiginél jobb, profi rajzolókat sejtetnek*

Ebben a sorozatban a kép és a szöveg sajátos kombinációjával egy új műfaj megjelenésével állunk szemben, s ez a *képregény*. A képek mesélnek, teljesen átveszik az epikus funkciót, zárt történetet alkotnak. A leíró szöveg elenyésző, s ami van, az is képbe beépítve kel életre. Dongónk a merev fejléc pózból, szignálképből kilépve meg-

16 D. D. 1953. 7. sz. szept. 27. 3. p.

A mondat így hangzik: „Az Elek sógorának a fia mesélte az Ödön nagypapájának, hogy a Málcsi néni harmadik férjének az ikertestvérét munka közben megszűrták! Leleplezzük a tettest!”

17 D. D. 1953. 8. sz. okt. 10. 2. p. — FÜL (=Fülöp György) —

18 Uo. 1953. 10. sz. nov. 7. 1. p. A címlap korhű neveivel.

19 Uo. 1953. 2. sz. aug. 2. 2. p.

20 Uo. 1953. 5. sz. aug. 30. 3. p.

21 Uo. 1954. 16. sz.-tól a 23. sz.-ig. jan. 30.—máj. 8.

elevenedik és folyamatosan cselekvő hőssé válik. Nem gondolkodik, nem töpreng vagy tétovázik, hanem tesz, még hozzá mindig a túlerővel dacolva, a véletlenben (és ügyének igazában) bízva. Kivont „karddal” harcol, helyettünk, érettünk. Energikus, harsogó kontúrjaival, színeivel önmaga reklámját állítja elő. Kitérni előle, nem észrevenni, nem lehet. Pillantásunkat magával ragadja, szeretjük őt és aggódunk érte (magunkért). S nem számít az sem, ha tudjuk, hogy becsapjuk magunkat, mert az általa kínált ködvilág igazából nem megoldás a magunk és környezetünk mássá formálásához. Mégis, talán éppen ezért, egyre inkább magunkénak érezzük e kicsiny, harcos Dongót, aki segít felmutatni a fonákságot, segít felvenni a harcot a fizikai és szellemi ostobaságokkal szemben; megtanít „férfiasan” helytállni, de alkalomadtán visszaadani, megbosszulni a sérelmeket stb. S teszi mindezt oly bölcsességgel és derűvel, amely minden mesehős sajátja, s éppen ezért nem csupán pótlék, hanem az életbenmaradás feltétele is.

Itt talál magára a karikaturista, ebben a szalagtörténetben. S hiába tűnik el a címdalról a sorozat felénél, a vezérmotívum imparatívusza meghatározóan jelen marad. S ez akkor is igaz, ha ellentmondani látszik azzal a korábbi megállapítással, miszerint a történetek ellaposodnak. Igen, a kalandok, a mindennapok eseménytelen szürkeségének „kalandos” tagadása megfakulhat, de a szándék — tükört tartani a szűklátókörűségnek, bárgyúságnak, ostobaságnak stb. — felértékelődik, s új művészi érték megteremtésének hitelét adja.

A 21. számmal együtt jelenik meg a „*Méhecske*”, a *debreceni Dongó „melléklete”*, amely új alakkal gazdagítja a lapot.²²

Méh Marci fémgyűjtő kalandjait ugyanaz a szignatúra fémjelzi, mint akiét a Diri Dongónál is megtalálhattuk. Méh Marci alakjának vonalvezetése, dinamizmusa a Diri Dongóéval „rokon”. A képregény a lusta Tücsök Berci története, akit rá kell venni a fémhulladék gyűjtésére. Marci érvei között szerepel a „réz és vashegy”, a „vasorrú bába”, aki a cél érdekében „rozsdás orrá”-tól is megvált, de felvonultatja a modern élet „pompás” dolgait, az „autót”, a „vonatot” és a „repülőgépet” is. Az eredmény nem lehet kétséges: „... legjobb fémgyűjtő lett Berci e nagy kerek világon”.

Marci kalandjainak népmesei ihletésű szituációi önmagukban véve szórakoztatók. Erénye ennyi, nem több, s a művész nem is akar mást. Az önfeledt szórakoztatás öröme vezeti a tehetséges rajzoló kezét.

A *Debreceni Dongó karikatúráinak többsége megérdemli a figyelmet*. A karikatúra a hétköznapi gondolkodás szintjén ragadja meg a problémákat és ezekhez fűz többnyire felszínes, de találó észrevételeket. Ugyanúgy kommentál, megrendít, szórakoztat, véleményt formál, lelkesít, kritikát ad, mint az írott publikációk.

Kipellengézezi a lógósokat, a visszaéléseket, a laza munkafegyelmet, a selejtes munkát, a tervszerűtlenséget, az ittas párttitkárt, az ügybuzgó instrukturokat stb. *Élére állítja* az építkezések ügyét, a lakáshivatal packázásait, a MÁV lassúságát, a szolgáltatások nehézségeit, a bürokrácia burjánzásának kérdését stb. *Szóvá teszi* a bezárt WC-k ügyét, a hiányokat, a rossz kenyeret, a félig telt gyufásdobozt, a szívhatatlan cigarettákat, a rosszul működő toronyórákat, az állandó értekezleteket stb. *Megdicséri* a jól dolgozó termelői csoportokat, az élenjáró sztahanovistákat, a begyűjtésben, beadásban első helyezetteket; *buzdít* a munkaversenyben való helytállásra, az új termelési módokra, a beadások teljesítésére. Nyilvánvaló, hogy a *kritikus hangvétele mellett szimpatizáns is*, az aktuális politika szócsöve. E kettősből táplálkozik sajátossága, korlátozott és szabályozott szabadsága. Miközben az átlagember oldaláról „kívülről” bírál, valójában „belül van”, mert a társadalom magatartási rendszerének egyik közvetett eszköze.

22 Uo. 1954. 21. sz. ápr. 10.

Ha a *Debreceni Dongó karikatúraanyagát összehasonlítjuk a Ludas Matyi ugyan-ezen időszak honi témájú motívumaival*, a témaválasztás azonosságain túl a megformálás hasonlóságai nyilvánvalóvá teszik a kölcsönhatást. Témánk szempontjából érdektelen, hogy melyik lap közölte előbb pl. a villamos eléréséhez szükséges MHK-zást, a szabadpiacra robogó szekereket, a bőségtől szétrepedni készülő zsákok öntelt „arcki-fejezését”, a bürokrata vaskalapját, vagy a „fázós” kopasz fákat és az építkezéseknél félbemaradt házak „fintorait”.

Akad természetesen rajzban, szellemben egyaránt primitív élc mindkét lapban, mégsem az igénytelenség dominál a Debreceni Dongó közéleti ihletésű rajzaiban, hanem a jól illusztrált vicc, sőt nem ritka az egészen kitűnő karikatúra sem.

Szöveges műfajai

A Debreceni Dongó szöveganyaga sem elhanyagolható. Részben mennyiségénél fogva, részben azért, mert ezek az irodalmi, publicisztikai műfajok a nyelvi kifejezés kínálta lehetőségeken belül tették ugyanazt, amit az ábrázoló karikatúrák.

A leggyakrabban előforduló műfajok: a vicc, a szójáték, a kroki, a glossza, továbbá a bökvers és a csasztuska. E műfajok többsége alkalmas végtelenségek megfogalmazására, a csattanóra épített lényeg azonnali láttatására. Számát tekintve a legtöbb a vicc. Szerkezete végtelenül egyszerű: egy vagy két epizódot tartalmaz, egy-két szereplőt vonultat fel és rendszerint párbeszédeken keresztül mutatja be őket. Szereplői — bár megnevezi őket — nem egyéniségek, hanem típusok, akiket (a nem emberi szereplőket is) mindig típusos és rendkívül eltúlzott helyzetben látunk. A vicc lényege a rövidség és a poén. Célja a nevetetés. Pl. „(Az Árpád téren) — Miért áll itt ilyen csodálkozva, Pempő szaki? — Azt nézem, hogy a tér egyik oldalán rohannak az emberek, a másikon meg sétálnak... — Nem tudja miért? Nézze meg a templom óráit, az egyik fél nyolc van, a másikon meg nyolc az óra.”²³

„(Műfordítás) — Hallottad, hogy Soós Imre, a színész — fordító lett? — Komolyan? — Petőfi-verseket fordít... — És te már hallottad valamelyik fordítását? — Igen, a március 15-i ünnepségen a „Talpra magyar” két versszakát fordítva mondta!”²⁴

A szójátékban a komikus hatást a többértelműség, vagy az alaki felcserélhetőség okozza. Pl. „Gesztenye (édesen): Miért mérges? — Másik gesztenye: Nem mérges — férges vagyok!”²⁵

A rövid prózai műfajok közül népszerű a *kroki*, amely jellemző helyzetek, érdekes alakok felvillantásával a pillanatnyi aktualitáshoz kötődik. Pl. „Nemzeti Bank, ó — nehezen jön belőled a bankó: Hej.”; — „Lelkesítő példamutatás (t-f.)”; — „Egy forint százat csinál — hej —”; — „Fémtelenítettem a lakásomat — hej —”; — „Csípős történet... (t.f.)”; — „Tavaszi takarékoság” és „Tavaszi nagytakarítás”.²⁶

Az alkalmazott műfajok legigényesebbje a *glossza*. Szellemes, állásfoglalásának hatását csattanóval zárja. A kifejezés finom hajlékonysága, találatainak élessége, kétértelműsége, az olvasó továbbgondolására számító kényszerű sejtelmessége révén a Debreceni Dongónak is kedvelt műfaja. Pl. „Tanulság. Értsen belőle, akit illet!

23 Uo. 1954. 22. sz. ápr. 24. 2. p.

24 Uo. 1954. 20. sz. márc. 27. 3. p.

25 Uo. 1953. 10. sz. nov. 7. 3. p.

26 A megjelenés sorrendje: D. D. 1953. 5. sz. aug. 30. 3. p.; — uo. 6. sz. szept. 13. 3. p.; — uo. 7. sz. szept. 27. 2. p.; — uo. 10. sz. nov. 7. 3. p.; — uo. 1954. 17. sz. febr. 13. 2. p.; — uo. 20. sz. márc. 27. 1. p.

A névalírások feloldása: —Hej—; —hej— (=Heller József); t—f. (=Taa Ferenc).

(T.F.)"; „Pesti kiküldetés (piláf)”; — „Minimenko módszer és egyéb nehézségek a lakásépítés frontján (piláf)”; — „Exotikus szekta extatikus ámokfutása a Ta-xi körül — juszuf —”; — „Szilveszteri történelem — dakókler —”; — „Hurrá, fúrják a lyukakat! (piláf)”.²⁷

Az aktualitás tréfás megverselésének eredménye a *bökvers*. Az epigrammaszerű, gúnyos hangú, rendszerint személyes élű, vagy valamely mulasztást, visszasságot pel-lengésre állító, rövid, könnyed hangú, nem művészi igényű vers. Kiváló művelői a „FÜL”; a „T.F.”; „—m.m.—”; ill. „—meti—” jelzésű szerzők. Pl. „Zálogosdi játék. FÜL”; — „A gép, a kép, meg a nép. Marci.”; — „Nem gyámom ő . . . FÜL”; — „Tele van a város . . . Szagolcska Mihály”.²⁸

A másik verses forma az agitatív *csasztuska*. Hangvétele tréfás, olykor gúnyos. Egyetlen epizódban kis életképet villant fel. Pl. „(Nem dolgoztunk lám hiába): Debreceni nagyvásár / Minden vevőt idevár, / Itt a sátrak egymást érik, / Itt a vásznat öllel mérik. — Csizma, bakancs, nagykabát, / Bicikli és vaslapát; / Nem dolgoztunk lám potyára, / Lejjebb ment a cikkek ára. — A változást érzi máris, / A dagadó bugyelláris. / Így élünk ezután jobban, / Éljen az új kormányprogram!”

A „Négy igaz ember” c. versből csak részletet közlünk: „*Nádudvari Vörös Csillag fénycsillaga* / Beragyog az ország szívébe, / *Szabó István elnök ragyogtatja*, / Halványodni el sohasem hagyja.”²⁹

A *szövegek nyelve* az átlag olvasó nyelvéhez igazodik. Nem kíván zavarba ejteni, inkább a könnyű érthetőség sikerélményével ajándékozza meg olvasóját. A pillanatnyi aktualitást részletezés nélkül, lényegre törően, az élcelődés szándékára valló csattanóra törekedve fejezi ki. A jó és a rossz pólusait általában egyéni tulajdonságok ellentétével hozza létre, így az okosság a butasággal, a tehetség a tehetségtelenséggel, a talpraesettség az ügyefogyottsággal, a kellemes külső az ormótlansággal párosul.

A *képhez fűződő szövegek* a vegetatív nyelvhasználat sajátos formái: csak az nyer kifejezést, ami vegetatív reakciókkal függ össze (agresszióval, önvédelemmel, rémülettel, ujjongással stb.). Így válnak egyeduralmukodóvá az indulatszavak, a fenyegető mordulások, az örömteli lihegések, a jajkiáltások. Hangja csipkelődő, legfeljebb ironizál. Indulata, dühe nincs, alapjában bizakodó. Egy olyan lelki-szellemi magatartást közvetít, amely nyitottnak és bátornak tudja magát, miközben egyre inkább a kor és a hatalom kívánta előítéletekbe zárkózik.

Részletesen szoltunk arról, hogy min nevetett, mit gúnyolt ki a város élclapjában. Egy évig élt a Debreceni Dongó. A központi sajtóigazgatóság engedélyét nem kérte ki sem a szerkesztő, sem a kiadó, így papírkiutalást sem kaptak. Feketésen szereztek be a szükséges papírmennyiséget. Ez az állapot nem tarthatott sokáig.³⁰ S bár a vicclap a társadalom hatalmi struktúrája által elfogadott preferenciákat részesíti előnyben, a kritikát mégsem tudta elviselni a szocializmus építésének kezdeti gyakorlata. A kormányzat sajtópolitikája arra irányult, hogy csak egy központi élclap maradjon meg, s a vidékieket meg kell szüntetni.

A Debreceni Dongó utolsó száma 1954. július 3-án jelent meg. Ezt követően a

27 A megjelenés sorrendje: D. D. 1953. 2. sz. aug. 2. 2. p.; — uo. 9. sz. okt. 24. 2. p.; — uo. 10. sz. nov. 7. 2. p.; — uo. 12. sz. dec. 5. 2. p.; — uo. 14. sz. Szilveszter. 1. p.; — uo. 1954. 27. sz. júl. 3. p.

A névalírások feloldása: T. F. (=Taa Ferenc); piláf (=Pálffy József); —juszuf— (=Básler Gusztáv); —dakókler— (=Fábián Sándor).

28 A megjelenés sorrendje: D. D. 1953. 7. sz. szept. 27. 4. p.; — uo. 1954. 15. sz. jan. 16. 3. p.; — uo. 1953. 2. sz. aug. 2. 3. p.; — uo. 1954. 11. sz. ápr. 10. 2. p.

A névalírások feloldása: —m.m.—; Marci (=Marjai Márton); —meti— (=Kmetty Gyula).

29 D. D. 1953. 8. sz. okt. 10. 1. p. és uo. 1953. 10. sz. nov. 7. 1. p.

30 I. m. Pálffy

Néplap hasábjain bukkant fel humort képviselő egy-egy rovata. Tovább élt azonban a Dongó Színpad, amely még jó ideig szórakoztathatta a debreceni közönséget.

Sokan sokféleképpen voltunk részesei az 50-es éveknek. Amit egykor pozitívumként éltünk át, ma talán negatívnak értékelünk, esetleg fordítva... E kor szülötte a Debreceni Dongó. Vizsgálódásunk egy darabka sajtótörténet és adalék a közember lelkivilágához, észjárásának megismeréséhez, amely nélkül a történelmi jelenségek sem magyarázhatók.

*The "Debreceni Dongó" (Debrecen Buzz)
A Chapter of the History of the Comic Periodical of Debrecen
Ferencné Gellér*

The comic periodical "Debreceni Dongó" (Debrecen Buzz) was issued in Debrecen between July 1953 and July 1954.

The author introduces the paper, columns, then examines the cartoons published in the paper according to their genre and the motives depicted in them, together with the specific means of forms of expression. In spite of the fact that the preferences accepted by the power structure of the society were taken over by this periodical, the initial practice of the society, building socialism, was not able to bear its criticism. Paper shortage, together with central "will" led to the liquidation of the periodical, which then put an end to an unexpectedly exciting period of the intellectual life of the town.

*«Дебреценский Шмель»
Главы из истории юмористической литературы в Дебрецене
Ференцэ Геллер*

Юмористический журнал «Дебреценский Шмель» издавался с июля 1953 года по июль 1954 года в городе Дебрецене.

Автор представляет журнал, его отделы, потом подробно анализирует карикатурный материал журнала с точки зрения жанра и изображаемых мотивов в единстве с совокупностью специальных выразительных средств. Несмотря на то, что юмористический журнал не оспаривает преференции, принятые официальной властью общества, практика строительства социализма на начальном этапе не терпела критики. Дефицит бумаги вместе с центральной «волей» привели к прекращению журнала и этим закончился один из удивительно интересных периодов в умственной жизни города.